

VMESNO POROČILO
O REZULTATIH OPRAVLJENEGA RAZISKOVALNEGA DELA
NA PROJEKTU V OKVIRU CILJNEGA RAZISKOVALNEGA PROGRAMA
(CRP) »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006 – 2013«
Vmesno poročilo velja za obdobje od 1. 10. 2010 do 15. 11. 2010

I. Predstavitev osnovnih podatkov raziskovalnega projekta

1. Naziv težišča v okviru CRP:

Učinkovita in cenejša država

2. Šifra projekta:

V6-1035

3. Naslov projekta

Pregled mrliških matičnih knjig za ugotovitev števila ter strukture žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej

4. Naziv nosilne raziskovalne organizacije:

Inštitut za novejšo zgodovino

4.1. Seznam sodelujočih raziskovalnih organizacij (RO):

5. Sofinancer/sofinancerji:

Ministrstvo za pravosodje
Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve

6. Šifra ter ime in priimek vodje projekta:

8410

dr. Vida Deželak Barič

Datum: 17. 11. 2010

Podpis vodje projekta:

dr. Vida Deželak Barič

Žig

Podpis izvajalca:

dr. Damijan Guštin

II. Vsebinska struktura poročila

1. Opisno poročilo o realizaciji predloženega programa dela¹:

Zadevni projekt predstavlja organsko nadaljevanje predhodnega projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah (oktober 2006–september 2009), v obdobju katerega je projektna skupina uspela pregledati več kot polovico matičnih knjig. Glede na dejstvo, da izvaja nadaljevanje raziskave projektna skupina v skoraj enaki zasedbi, ki je opravljala predhodno raziskavo, je le-ta zaradi pridobljenih znanj in izkušenj lahko takoj pričela z neposrednim izvajanjem projekta brez posebnih predpriprav in morebitnega opredeljevanja nove metodologije dela.

Projektna skupina je v začetku opredelila predvsem dinamiko in konkreten potek dela za celotno dveletno projektno obdobje, še zlasti v tistem segmentu, ki zadeva delo na terenu, tj. na matičnih in krajevnih uradih upravnih enot Republike Slovenije. Pri tem je izhajala iz trenutno evidentiranega števila smrtnih žrtev po posameznih matičnih območjih kot dovolj zanesljive podlage za stvarno načrtovanje poteka raziskave. Na ta način bo omogočeno sprotno spremljanje opravljenega dela v soočenju z načrtom, posledično pa zagotoviti zaključek dela na sistematičnem pregledu matičnih knjig v predvidenem roku.

Pri postopku načrtnega pregleda knjig skupina dokumentira zbrane podatke z digitalnim fotografiranjem in jih nato analizira na delovnem mestu ter vnaša v računalniško bazo podatkov. Praksa potrjuje, da gradivo, ki ga zbere raziskovalec v enem delovnem dnevu na matičnem oziroma krajevnem uradu (povprečno naredi okoli 500 posnetkov), zahteva nato približno štiri delovne dni, da ga nato na delovnem mestu prouči in podatke vnese v računalniško bazo podatkov. Poudariti je še potrebno, da skupina ne pregleduje samo mrliških matičnih knjig, ampak po potrebi tudi rojstne knjige. Dalje upošteva pri naknadnih vpisih smrti, ki so bili izvajani od konca vojne dalje in potekajo na upravnih enotah še danes, tudi arhivsko gradivo, ki je nastajalo in še nastaja v zvezi s temi postopki. Naznačena dejstva nedvoumno potrjujejo dolgotrajnost oziroma zamudnost tozadavnega raziskovalnega postopka, ki pa je pogojen tudi z obširnimi naborom podatkov, ki jih skupina skuša pridobiti pri vsaki žrtvi. Le-teh je več kot dvajset: datum in kraj rojstva, podatki o starših (pri materi vključno z deklinškim priimkom, kar omogoča zanesljivo identifikacijo žrtve v primerih, ko imajo žrtve ista imena in priimke), poklic, nekdanja in današnja občina bivanja, vojni status (civilist ali pripadnik oborožene formacije), kraj in čas smrti, povzročitelj smrti (tu se ugotavlja institucija, ki je smrt povzročila, ne pa osebna odgovornost) itd.

Projektna skupina je v začetnem obdobju izvajanja projekta pregledovala matične knjige na Upravni enoti Šmarje pri Jelšah, in sicer na matičnem uradu Šmarje pri Jelšah ter krajevnih uradih Rogaška Slatina, Kozje, Rogatec, Bistrica ob Sotli, Podčetrtek. Pregled knjig je zaključen in večina zbranega gradiva je tudi že proučenega oziroma je večina podatkov tudi že vnesenih v računalniško bazo, ne pa še v celoti, tako da celovite statistične obdelave podatkov še ni mogoče podati. Že na tej stopnji obdelave podatkov pa je mogoče izpostaviti nekaj osnovnih ugotovitev, ki v primerjavi s spodaj prikazanim ribniškim območjem opozarjajo na pomembne razlike med posameznimi slovenskimi pokrajinami oziroma okupacijskimi conami. Glede vojnega statusa žrtev je mogoče ugotoviti, da je bilo največ žrtev med pripadniki NOV in POS, sledijo jim civilne osebe, le-tem pa mobiliziranci v nemško vojsko. Pomen sistematičnega pregleda matičnih knjig na omenjeni upravni enoti se je med drugim potrdil v tem, da se je razčistila usoda vrste ljudi, za katere ni bil jasen ne vojni status ne okoliščine smrti. V veliko pomoč pri tem je bil prav mrliški arhiv, tj. dokumentacija v zvezi z naknadnimi vpisi smrti. Tako se je pri mobilizirancih v nemško vojsko v številnih primerih razjasnilo, kje so padli oziroma, če že ni bilo navedenega kraja smrti, vsaj, kdaj so se nazadnje javili domačim. Pri nekaterih mobilizirancih se je tudi izkazalo, da so

¹ Popis in opis opravljenega raziskovalnega dela vključno z doseženimi delnimi rezultati projekta v skladu s programom. V primeru interdisciplinarno in interinštitucionalno sestavljenih projektnih skupin posebej navedite uspešnost oz. neuspešnost tega sodelovanja. Opis naj bo stvaren, sklicujoč se na zastavljene naloge in vlogo v projektni skupini glede na medsebojni dogovor o sodelovanju na projektu.

prebegnili iz nemške vojske in se v končni fazi vključili v enote NOV in POJ. Vsaj pri dveh mobilizirancih, ki sta bila zajeta od zaveznikov in po vojni poslana v Jugoslavijo, je bilo v mrliškem arhivu mogoče ugotoviti njuno izginotje, kar kaže na obračun jugoslovanskih oblasti. Pri preverjanju žrtev po rojstnih matičnih knjigah se je v nekaj primerih izkazalo, da so osebe, ki so bile v inštitutski bazi navedene kot pogrešani mobiliziranci v nemško vojsko, vojno preživele. Na splošno je bilo delo, ki zadeva mobilizirance v nemško vojsko, usmerjeno predvsem v dopolnjevanje in razčiščevanje podatkov, vendar so bili tudi primeri, ko je skupina evidentirala nove žrtve. Tudi pri žrtvah med pripadniki partizanskih enot in med civilisti je izkušnja podobna. Poudariti pa velja, da je bil v teh primerih pogosto v veliko pomoč mrliški arhiv (npr. izjave prič, ki so navedle točno vojaško enoto in okoliščine smrti partizanskega borca). Glede civilnih žrtev je bilo mogoče ugotoviti, da je bila inštitutska baza podatkov pomanjkljiva predvsem pri osebah, ki so izgubile življenje tik pred koncem vojne in neposredno po njej. V bazi je namreč bilo kar nekaj oseb, pri katerih je bilo navedeno, da so bile umorjene. Pregled po mrliških matičnih knjigah in mrliškem arhivu pa je pokazal, da so bile te osebe v večjem številu žrtve ustaških enot, ki so se umikale čez ta območja. Tudi med civilisti so bile evidentirane nove žrtve: npr. otroci, ki so bili žrtve igre z eksplozivnimi sredstvi ter žrtve povojnih pobojev, med katerimi je bilo zlasti z območja Rogatca kar nekaj oseb nemške narodnosti.

Skladno z načrtom je skupina v obdobju, ki zadeva poročilo, opravljala in zaključila delo še na Upravni enoti Ribnica na Dolenjskem. S tem je skoraj zaključen pregled matičnih knjig na območju celotne medvojne Ljubljanske pokrajine (Dolenjska, Notranjska, Bela krajina, Ljubljana), za katerega so bili še zlasti značilni intenzivni procesi med vojno in neposredno po njej, ki so imeli za posledico višje število smrtnih žrtev kot v ostalih slovenskih pokrajinah. Po opravljenem delu na Upravni enoti Ribnica je tako za območje Ljubljanske pokrajine ostalo delo le še na Upravni enoti Cerknica.

Delo na Upravni enoti Ribnica na Dolenjskem je potekalo na matičnem uradu Ribnica in krajevnem uradu Loški Potok. Na osnovi zbranih podatkov je bila že v celoti opravljena evalvacija inštitutske računalniške zbirke podatkov za to območje – to je primerjava na novo pridobljenih podatkov z že prej pridobljenimi podatki, dopolnjevanje ali korekcija podatkov pri posameznih žrtvah, evidentiranje novih žrtev, ki predhodno še niso bile zabeležene v inštitutskem seznamu, izbris iz seznama tistih oseb, za katere je pregled matičnih knjig potrdil, da so vojno dejansko preživele itd. Pregled matičnih knjig za ribniško območje je potrdil, da se je na tem območju med drugo svetovno vojno odvijalo kar nekaj nasilnih historičnih procesov, ki so sicer splošno značilni za Ljubljansko pokrajino. Temeljno vprašanje pa je, v kolikšni meri je to območje primerljivo na ravni mikro raziskave s splošnimi historičnimi tokovi v Ljubljanski pokrajini, ki je med vojno in neposredno po njej izgubila več kot 9 % svoje populacije. Mogoče pa je opraviti tudi primerjave s celotnim slovenskim prostorom, ki je v omenjenem obdobju samo zaradi vojnega in povojnega nasilja izgubil okoli 6,4 % svojega prebivalstva.

Za časa italijanske okupacije je v Ribnici do septembra 1943 delovala močna italijanska postojanka. Italijanske okupacijske sile so se na razvoj partizanstva, ki se je tu začelo porajati poleti leta 1941 z ustanovitvijo Ribniške partizanske čete, vznemirjeno odzvale zlasti po partizanskem napadu na Lož in Bezuljak, ko so od druge polovice oktobra 1941 zaostriale nasilje. Začele so namreč s t. i. čiščenjem terena v okolici Ribnice (Sodražica, Travnik, Kot). Zlasti po pomladanski partizanski ofenzivnosti leta 1942 in po nastopu velike italijanske poletne ofenzive leta 1942 ter uvedbi sistema talcev na podlagi okrožnice »3 C«, pa so se zaradi odporniških akcij italijanske zasedbene sile maščevale tudi nad domačim civilnim prebivalstvom – požigale so vasi, streljale talce, številne prebivalce pa odgnale v internacijo. Posledica tega nasilja je med drugim bila, da italijanske internacije ni preživel vsaj 70 domačinov s širšega ribniškega območja, kot talcev pa jih je padlo 26, ki so bili po večini civilisti.

Na ribniškem območju se je tako kot na splošno v Ljubljanski pokrajini zaostрил spor med domačima nasprotujočima si taboroma, partizanskim in protipartizanskim oziroma protirevolucionarnim. Zaostrovati se je začel zlasti po pomladanskem pojavu revolucionarnega nasilja leta 1942, ki je do nastopa velike italijanske ofenzive zahteval življenje vsaj 16 civilistov.

Med in po omenjeni ofenzivi pa sta nasprotujoča si domača tabora radikalno zaostрила medsebojni odnos in uperila orožje eden proti drugemu, saj je med leti 1942 in 1943 v Ribnici delovala tudi postojanka vaških straž oziroma MVAC (ki je nato zadala v neposrednih akcijah 16 žrtev) in ilegalno tudi četniška skupina.

Italijanske zasedbene sile so do kapitulacije Italije jeseni 1943 zadale temu prostoru 226 žrtev, od katerih je bilo 112 partizanov in aktivnih sodelavcev partizanskega gibanja, drugi pa so bili neoboroženi civilisti.

Po kapitulaciji Italije so se 10. septembra 1943 italijanske enote in MVAC umaknili iz Ribnice. Slednje, ki so se z drugimi enotami vaških straž in slovenskega četništva umaknile na Turjak, so partizanske enote premagale in vsaj 695 pripadnikov teh enot zajele na Turjaku, nato pa so jim sodili med drugim tudi na partizanskem vojaškem sodišču, ki so ga kmalu organizirali v Ribnici. Ribniško sodišče je sodilo zvečine ujetnikom s Turjaka in jih vsaj 124 obsodilo na smrt. Te so po večini ustrelili v Jelendolu in jih zvečine nato prekopalni na pokopališče v Hrovači (77); med njimi je bilo 19 domačinov z ribniškega območja.

Med jesensko nemško ofenzivo je bila Ribnica nekaj dni v nemških rokah, nato pa več mesecev pod partizanskim nadzorom. Partizanske enote so 1. januarja 1944, da bi preprečile vzpostavitev nemške in domobranske postojanke, požgale grad, kmalu pa še osnovno in meščansko šolo, vendar je do organiziranja postojanke v Ribnici prišlo že 16. marca 1944. Ta postojanka je nastopala kot pomembno oporišče nemško domobranskega pritiska iz Ljubljane proti Novemu mestu in Kočevju, kajti nemške enote na Dolenjskem so bile omejene le na nekaj postojank. V protipartizanskem bojevanju, ko so vdirale na po partizanih kontrolirano ozemlje, so domačinom zadale vsaj 334 po večini vojaških žrtev. Domobranske enote so od tega števila žrtev samostojno obračunale z vsaj 67 partizani in njihovimi sodelavci. V nemških taboriščih je umrlo vsaj 63 žrtev. Medslovenski konflikt je na tem območju za časa nemške okupacije zadajal v glavnem vojaške žrtve, saj so tudi partizanske enote v glavnem povzročale vojaške žrtve, torej žrtve domobranskim enotam, v katerih je padlo 31 domačinov. Od leta 1944 dalje so partizani namreč obračunali z manj kot 10 civilisti, domnevnimi in dejanskimi nasprotniki partizanskega gibanja.

V Ribnici je bilo tudi kazensko delovno taborišče pokrajinske uprave za Ljubljansko pokrajino. Taboriščnike so zaposlovali pri utrjevalnih delih. V raziskavi ni bilo ugotovljeno, da bi kdo od domačinov na tem prisilnem delu umrl.

Zavezniki so Ribnico bombardirali 4. novembra 1944, 19. aprila 1945 pa partizanska aviacija; od 21 žrtev bombardiranj med domačini gre zlasti za žrtve omenjenih bombnih napadov.

V Ribnico so partizanske enote vkorakale 4. maja 1945 neposredno po pregonu nemško-domobranskih enot.

Medslovenski konflikt med partizansko in protipartizansko oziroma revolucionarno in protirevolucionarno stranjo pa je dobil še nasilni poveljni epilog, ko so poveljne oblasti obračunale z domobranci, vrnjenimi s Koroške, in civilisti, ki so se umaknili na Koroško in bili nato skupaj z domobranci vrnjeni jugoslovanskim oblastem. V tem obračunu je življenje izgubilo 590 domobrancev z ribniškega območja in 20 civilistov. Te žrtve pomenijo kar 35 % delež vseh žrtev, ki jih je na tem območju povzročila druga svetovna vojna in dogodki neposredno po njej. Ribniški prostor pa po številu žrtev (zaradi vseh naštetih nasilnih procesov) močno izstopa od slovenskega povprečja, a tudi povprečja Ljubljanske province, saj je izgubil skoraj 14 % populacije. Po matičnih knjigah je bilo mogoče preveriti od skupnega števila smrtnih žrtev vojne in poveljne nasilja, ki znaša 1.704 osebe, podatke za 1.242 oseb, to je za 72 % smrtnih žrtev s tega območja.

Tabela 1 - Število žrtev 1941-1946

	Število žrtev	Število preverjenih v matičnih knjigah	Število prebivalstva	Delež žrtev glede na prebivalstvo
Ribnica	539	392	4.791	
Sodražica	344	261	3.022	
Dolenja vas	210	159	1.934	
Loški Potok	611	430	2.497	
Skupaj	1.704	1.242	12.244	13,9%

Tabela 2 – Žrtve po vojnem statusu

Vojni status	Število žrtev
Jugoslovanska kraljeva vojska	3
NOV in POS in NOV in POJ	406
Aktivisti OF	112
Civilisti	378
Vaške straže	55
Slovenski četniki	4
Domobranstvo	614
Policija Ljubljanske province	14
Drugo	3
Neznano	115

Poleg neposrednega dela na sistematičnem pregledu matičnih knjig oziroma preverjanju in dopolnjevanju zbirke podatkov o žrtvah druge svetovne vojne je skupina opravljala še druge naloge. Predvsem je treba poudariti posredovanje podatkov v zvezi z reševanjem vlog pri postopkih uveljavljanja statusa žrtev vojnega nasilja. Te podatke Inštitut za novejšo zgodovino posreduje posameznikom ali pa upravnim enotam. Interes strokovne in širše javnosti po rezultatih raziskave je še vedno močan; pred kratkim so bile posamezne kategorije podatkov posredovane časopisni hiši Delo in založbi Mladinska knjiga za potrebe priprave nove enciklopedije Slovenije. V dveh primerih so bili posredovani podatki zaposlenim na upravnih enotah za potrebe priprave strokovne razprave in magistrskega dela. Sicer pa je tekom celotnega letošnjega leta projektna skupina obširno seznanjala strokovno in širšo javnost s problematiko izvajanja in z rezultati raziskave o žrtvah druge svetovne vojne na Slovenskem, kar je razvidno tudi iz spodaj navedene bibliografije.

2. Ocena o stopnji realizacije programa in zastavljenih ciljev (samoevalvacija)²:

Projektna skupina je takoj, ko je pridobila projekt, pričela z neposrednim izvajanjem projekta. Konkretno izvedbo raziskave je že od začetka prilagodila višini pridobljenih finančnih sredstev, ki so za tretjino nižja od izrecno stvarno načrtovanih v predlogu projekta. Zaradi tega je bilo treba nekoliko znižati prvotno načrtovano frekvenco terenskega dela pri pregledovanju matičnih knjig na krajevnih in matičnih uradih in bo treba časovno podaljšati izvajanje prve faze projekta. Ta faza je bila v predlogu projekta opredeljena kot temeljna in časovno bistveno daljša kot druga faza. V prvi fazi naj bi projektna skupina zaključila pregled matičnih knjig in evalvacijo inštitutske zbirke podatkov na podlagi pridobljenih podatkov v matičnih knjigah. Kljub omejevalnemu dejstvu oziroma nezadostnih finančnih sredstev bo prva faza kot bistven del projekta izvedena, ne bo pa mogoče v celoti izvesti obširnih statističnih analiz o strukturnih značilnostih žrtev druge svetovne vojne, kar je bilo načrtovano v okviru druge faze projekta. To dejstvo je bilo v načrtu dela z dne 11. novembra 2010 že izpostavljeno.

3. Morebitne spremembe programa in njihova utemeljitev ³:

² Realizacija programa z utemeljitvijo večjih odstopanj od stopnje realizacije glede na vsebinski in terminski plan projekta

³ Samo v primeru večjih sprememb oziroma odstopanj od sprejetega programa.

4. Bibliografski in drugi doseženi rezultati projektne skupine ⁴:

DEŽELAK BARIČ, Vida. Zgodovina, bilanca in problematika raziskave : smrtne žrtve zaradi druge svetovne vojne na Slovenskem. Svobodna misel, 26. februar 2010, 19, št. 4, str. 9. COBISS.SI-ID 2750324

DEŽELAK BARIČ, Vida. Druga svetovna vojna in smrtne žrtve na Slovenskem. Novi razgledi, 23. april 2010, letn. 2, št. 12, str. 16. COBISS.SI-ID 2771060

DEŽELAK BARIČ, Vida. Smrtne žrtve med ženskami na Slovenskem : žrtve druge svetovne vojne. Svobodna misel, 12. marec 2010, 19, št. 5, str. 9. COBISS.SI-ID 2753652

DEŽELAK BARIČ, Vida. Pojasnilo : stop za zgodovino. Žurnal24, tiskana izdaja, 14. april 2010, št. 71, str. 18. COBISS.SI-ID 2762868

TOMINŠEK ČEHULIČ, Tadeja. Druga svetovna vojna in njene posledice za Belokranjce (1941–1945). V: PREINFALK, Miha (ur.). Iz zgodovine Bele krajine, (Kronika, let. 58, št. 3). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, str. 859–874. COBISS.SI-ID 2814580

TOMINŠEK ČEHULIČ, Tadeja. Pošiljali so jih na delo in v smrt : slovenske žrtve v nemških koncentracijskih taboriščih. Svobodna misel, 9. april 2010, 19, št. 7, str. 19. COBISS.SI-ID 2763124

TOMINŠEK ČEHULIČ, Tadeja. Smrt v italijanskih taboriščih : iz raziskave Inštituta za novejšo zgodovino, Svobodna misel, 23. april 2010, 19, št. 8, str. 20. COBISS.SI-ID 2771316

GODEŠA, Bojan, TOMINŠEK ČEHULIČ, Tadeja. Fašistično nasilje nad Slovenci v času tuje zasedbe 1941–1945. V: DEŽMAN, Jože (ur.). Fašizem in Slovenci : izbrane podobe. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, 2009, str. 183–190. COBISS.SI-ID 2756980

DOBAJA, Dunja. Usode ukradenih otrok in njihovih svojcev. Svobodna misel, 26. marec 2010, 19, št. 6, str. 23. COBISS.SI-ID 22763380

RENDLA, Marta. Ambrus v vrtincu druge svetovne vojne : iz raziskave Inštituta za novejšo zgodovino. Svobodna misel, 14. maj 2010, 19, št. 9, str. 19. COBISS.SI-ID 2794868

⁴ Navedite vse morebitne objave vezane na izvajanje projekta in ostale podatke o vseh javnih in drugih predstavitev projekta in njegovih rezultatov, vključno s predstavitvami, ki so bile organizirane izključno za sofinancerje projekta.